

Peszlen Dóra az ELTE BTK Ókortudományi Doktori Programjának hallgatója, az Ókortudományi Intézet könyvtárosa 2016 és 2021 között. Disszertációját Apollónios Rhodios *Argonautikájáról* írja.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Múzsák ellenfényben. A régi görög újjene: vázakép, popkultúra, politika (Kárpáti András) (recenzió, 2017/1).

Apsyrtos tragédiája

Testvérgyilkosság az *Argonautikában*

Peszlen Dóra

Apsyrtos a kolchisi király, Aiétés fia, egyúttal a varázslónő, Médeia (fél)testvére. Bár anyja kilétét, sőt, a fiú nevét is többféleképpen őrzi a hagyomány,¹ a fennmaradt szövegekben mindössze egyetlen történet kötődik alakjához: az, amelyik a haláláról szól. Gyilkosság áldozata lesz, amelynek elkövetőként vagy felbújtóként (fél)testvére is aktív részese.

Minden ránk maradt forrás szerint az Argonauták kalandjaihoz tartozik ez a mítosz is. Bár a részletekben (hol, mikor, vagyis a történet mely pontján, ki és hogyan öli meg) meglehetősen nagy változatosságot mutatnak az egyes elbeszélések, a szakirodalom alapvetően két nagy csoportra szokta osztani a mítoszvariánsokat.² Az egyik szerint Apsyrtos még kisgyerek vagy csecsemő, amikor az Argó Kolchisba ér. Médeia segít a görög hajósoknak, majd apja haragjától félve elmenekül velük, és magával viszi öccsét is. Amikor az üldöző kolchisi sereg túlságosan közel ér az Argóhoz, Médeia vagy az Argonauták megölik a gyereket, feldarabolják, és darabjait a folyóba vagy a tengerbe vetik. Ezzel lassítják Aiétést, aki összegyűjti fia maradványait, és közben lemarad Iasón csapatától (vö. Apollod. *Bibl.* I. 9, 24). A *scholion*okban megőrzött töredékek (Schol. *ad Ap. Rh. Arg.* IV 223 = FGrH 3 fr 32a és b) tanúsága szerint az athéni Pherekydés Kr. e. 5. században keletkezett mitográfiai munkájában így mesélte a történetet.

A másik csoportba tartozó források szerint Apsyrtos felnőtt férfi, aki apja utasítására az Argót üldöző kolchisi sereg vezetője lesz. Ennek a variánsnak legkorábbi, egészében ránk maradt elbeszélése Apollónios Rhodios *Argonautikájában* olvasható. A hellénisztikus eposzban egy, a neve alapján az égi szférához is kötődő Kaukasos-nympha, Asterodeia (az *astér* szó jelentése „csillag”) szülte Aiétés fiát még azelőtt, hogy a kolchisi uralkodó Médeia anyját, a szintén beszédes nevű Eidyiát („a tudó”³) feleségül vette (III. 241–244). Később a nagyszerű fiatal férfit a kolchisi ifjak Phaethónnak („ragyogónak”) is nevezték, amiért kitűnt kortársai közül (III. 245–246). A mitikus hagyomány szerint így hívták Hélios tragikus sorsú fiát, aki apja kocsijáról a mélybe zuhant és szörnyethalt.⁴ A névazonosságon túl a két alak párhuzamát erősíti az *Argonautika* két jelenete is. Először az, amelyben Iasón próbatételei (az aranygyapjúért tüzet lehelő, bronzpatájú bikákkal és földből születő harcosokkal kell megküzdenie) előtt Aiétés felölti csillogó fegyverzetét, amelyben apjához, a Napistenhez hasonlónak válik, majd fellép kocsijára, amelyet Phaethón-Apsyrtos mint kocsisa vezet elé (III. 1225–1237). Másodsorra akkor jelenik meg Apsyrtos gyeplővel a kezében, amikor a Médeia árulásától felbőszült Aiétés megfenyegeti népét, hogy fejükkel fizetnek, ha nem hozzák vissza a lányát (IV. 224–225). Bár az ókori kommentár szerint nem Apollónios találmánya ez az elnevezés, a kocsihajtó Napfiú képe az eposzon belül előrevetíti a kolchisi királyfi végzetét is.

Az *Argonautika* sajátosan meséli el Apsyrtos megölését: az elbeszélést a tragédiák hangulata hatja át. Ennek is köszönhető, hogy a 19. század mindennek eredetijét kereső tudományosságához igazodva több kutató is egyetlen mintát feltételezett az elbeszélés mögött: egy elveszett Sophoklés-drámát, a *Skythait*.⁵ Lehetséges, hogy egy előképet követ az apollónios epizód, és ha igen, igazolható, hogy éppen ezt a tragédi-

Apollónios Rhodios: *Argonautika* IV. 421–481

...összebeszélve ravasz cselet tervelt így ki e kettő
 Apszürtosz kárára, s ajándékot sokat adtak
 – köztük Hüpszipülé szent biborszín köpenyével –
 őneki. Ezt még tengermosta Dién Khariszoktól
 kapta Diónüszosz, majd ő átadta Thoásznak,
 sarjának, majd később ő is Hüpszipülének,
 ő pedig Aiszonidésznek, a többi között vigye majd el
 szép vendégi ajándékként. Sose telne be édes
 vágyad, hogyha csodálnád vagy végigsimogatnád.
 S ambrosziának az illata árad róla azóta
 is mindig, hogy a nűszai úr maga erre hevert le
 bor s nektár gőzében megmarkolva a Minós-
 lánynak a szép mellét, kit Thészeusz – bár vele indult
 el régen Knósszoszból – tett ki Dié szigetére.
 És hogy a hírnököket kérlelte a lány a szavával,
 hogy csalják el, alighogy az egyezségük alapján
 eljut a szentélyhez, s feketére sötétül az éjjel,
 mondják, hogy jöjjön, vele csellet visszaszerezné
 ő az aranygyapjút s így ismét visszamehetne
 Aiétész házába: a vendégeknek a Phrixosz-
 sarjak erőszakkal játszották őt a kezére
 – így meggyőzvéen őket bűbajos szereket szórt
 széjjel a légbe, a szélbe, melyekkel a messzi vidéken,
 hegy magasán élő vadat is le lehet csalogatni.
 Irgalmatlan Erósz, te csapás, te utálnivaló lény,
 mind tőled van a gyilkos harc, a nyögés meg a sírás,
 sőt vég nélküli kint nyög az emberiség temiattad!
 Daimón, küzdj úgy ellenségünk sarjai ellen,
 mint ahogyan Médeiét tetted tébolyodottá!
 Mert hogyan is gyilkolta meg ő rútul, mikor eljött,
 Apszürtoszt? Ennek sora jött el most a dalunkban.
 Őt mikor Artemisz istennő szigetére kítették
 egyezségük alapján, kétoldalt kikötötték
 kettéválva hajóikkal, s elment kifigyelni
 Apszürtoszt aztán csapatát is várva lészón.
 S ő ígéreteiktől durván félrevezetve
 megküzdött a hajóján gyorsan a tengeri árral
 és a szigetnek a szent földjére kiszállt a sötétben,
 és odament egyedül nővérehez, ki akarta
 azt puhatolni – akárha csak egy kisgyermek a téli
 árnak menne, amin nem jut felnőt se keresztül –,
 hogy valamit kieszelt-e a vendégférfiak ellen.
 Míg ők ketten mindenben jól összebeszéltek,
 leshelye sűrűjéből Aiszonidész odaugrott
 kézben tartva csupaszkardját, a lány meg azonmód
 máshova nézett el, s a szemét leplebe takarta,
 hogy ledőfött öccsének a vérét látni ne kelljen.
 Őt úgy vágta le, mint mészáros szokta a testes
 marhát, annak a szentélynek közelében, amit még
 Artemisz istennőnek régen brűgök emeltek.
 Itt az előcsarnokban térdre rogyott, s kilehelve
 lelkét végül a hős a sötétlő vért a sebénél
 két kézzel felfogja, fehér fátylát az elugró
 nővérenek, meg leplet bíborba borítja.
 És a kegyetlen Erinüsz, mindenkit leigázó,
 rögtön látta az elkövetett bünt sanda szemével.
 Majd hős Aiszonidész cafatot vágott ki belőle,
 és háromszor nyalta le a vért, köpte ki bűnét,
 mint a kitérvelt bünt enyhíteni szokta a gyilkos.
 Végül a lucskos testet a földbe elásta, a csontját
 még ma is őrzi az Apszürtoszról elnevezett nép.
 (Tordai Éva fordítása)

át? Milyen irodalmi kapcsolatai vannak a szövegnek? Mennyire illeszkedik a szakasz az apollónioszi eposz kereteibe? A következőkben ezekre a kérdésekre keresem a választ.

Az *Argonautika* utolsó, IV. énekében Iasón Médeia segítségével megszerzi az aranygyapjút, majd a zsákmánnyal hazafelé indulnak az Argó hajósai. Velük tart a kolchisi királylány is, aki nem alaptalanul fél kegyetlen apja haragjától, miután segített a távoli földről érkező férfiakkal. Amint Aiétés felfedezi szökésüket, fia, Apsyrtos vezetésével hadat küld az Argonauták nyomába. Egy ideig kitart az Argó kezdeti előnye, a Brygéiszigetekenél⁶ azonban üldözőik csapdába ejtik a hősöket (IV. 323–337). Az elbeszélő röviden ismerteti az ellenséges csapatok tanácskozásának eredményét (IV. 338–349): az aranygyapjú nem lehet vita tárgya, hiszen Iasón teljesítette a próbákat, amelyeket Kolchis uralkodója állított elé, így csakis az a kérdés, Médeia hazatérjen-e. Az egyértelmű, hogy a görög hősök a túlerőben lévő sereggel nem kockáztathatják az összecsapást, a két vezető közti párharc pedig fel sem merül, ezért úgy határoznak, hogy egy (közelebről meg nem nevezett) helyi király döntsön a lány sorsáról, hajózhat-e tovább az Argonautákkal, vagy vissza kell térnie szülőföldjére.⁷ Az egyezség szerint Médeianak Artemis templomában kellene megvárnia a döntést, ám amikor erről tudomást szerez, dühösen vonja kérdőre Iasónt, miért készül megszegni ígéretét azok után, hogy saját családját elárulva segített neki (IV. 355–390).⁸ Kétségbeesett haragjában Médeia az „apja lánya”,⁹ lángokba akarja borítani az Argót (IV. 391–393), akárcsak Aiétés (III. 582), és magát is belevetné a tűzbe, ahogy korábban a szerelem gyötrelmeiből is öngyilkosságba akart menekülni (III. 802–809). Iasón *mézédes szavakkal* csitítja – éppúgy, mint első találkozásukkor a kolchisi királyt (III. 385: *μειλιχίοισιν*, IV. 394: *μειλιχίους ἐπέεσσιν*). Nem lehet eldönteni, eredetileg is ez volt-e a célja, vagy a pillanat hevében jutott csak eszébe, de Iasón ekkor veti fel Apsyrtos megölésének tervét (IV. 404–409). Azzal érvel, hogy vezető nélkül a kolchisi csapat is védtelenebb lesz, és a helyiek is kevésbé fognak segítségükre sietni, ha nem a fivére próbálja visszaszerezni az elrabolt(nak hitt) királylányt. Médeia habozás nélkül rábólint, sőt, maga vállalkozik arra, hogy törbe csalja testvérét, és felvázolja a részleteket is (IV. 414–420). A kelepce három részből áll: gazdag ajándékok, követek által közvetített üzenet és – bár ezt Médeia a tervben nem említi, de egyáltalán nem meglepő Hekaté papnőjétől – bűbáj.

Rögtön ezután el is kezdik a kivitelezést, két sorral lejjebb már az ajándékokról van szó (IV. 422): *πολλὰ πόρον ξεινίτια δῶρα*, vagyis „sok, vendégnek járó ajándékot” adtak. Egyetlen tételt emel ki a felajánlások közül az elbeszélő, azt a köpenyt, amelyet Iasón Hypsipylétől, Lémnos királynőjétől kapott.¹⁰ A ragyogó kelmét Charisok készítették Dionysosnak, aki fiának, a lémnosiakon uralkodó Thoasnak adta, ő lányára hagyta, aki pedig az Argonauták vezetőjének ajándékozta búcsúzásukkor. A *peplos* teljes előtörténetét megismerhetjük tehát, sőt érzékletes leírást is kapunk róla: sem tapintani, sem ragyogó szépségét látni nem elég, a ruhadarab *ambrosiás* illata teszi teljessé az élményt (IV. 428–430). Ezt az isteni jellegét nemcsak származásának köszönheti, hanem annak is, hogy ez a köpeny volt Dionysos és Ariadné fekhelye Dia szigetén. A Minós-lány története másodszor jelenik meg az eposzban, először Iasón meséli el Médeianak, amikor első alkalommal találkoznak Hekaté templomában (III. 948–1145, Ariadnéról: 997–1004). Példaként állítja a bizonytalan lány elé, hogy arra buzdítsa, éppúgy segítse őt, ahogy a knóssosi királylány (aki ráadásul rokona is, hiszen az *Argonautikában* megjelenő mítoszvariáns szerint Pasiphaé és Aiétés testvérek) tette Thészeusszal. Kiváló retorikai érzékkel azt állítja, a király haragja lecsillapodott,¹¹ elhallgatja a Minótauros megölését és azt, hogy az athéni hős elhagyta Ariadné Dia (mások szerint Naxos) szigetén. A köpeny részletes bemutatása tehát alkalmat teremt az elbeszélőnek, hogy kiegészítse a korábban hiányosan mesélt történetet. Egy részletéről

továbbra sem esik szó, a Minótauros-gyilkosságot az eposz további cselekménye idézi meg: Médeia, akárcsak Ariadné, saját féltestvérének megölésében segíti az idegen hőst, kegyetlen apja haragja elől kell menekülnie, és a szerelemnek, amely miatt elárulja családját, nem lesz jó vége.¹²

Második lépésként Médeia követekkel küld üzenetet bátyjának. A hírnökökről nem tudunk meg semmit, de feltehetően kolchisiak,¹³ akik az egyezkedés (IV. 338–349) miatt időznek éppen az Argonauták táborában. A 435. sortól kezdve egyenes idézet és függő beszéd különös elegyből tudjuk meg, Médeia közvetített szavainak feladata, hogy elbájosolja (θελγέμεν)¹⁴ Apsyrtost, ezzel elérjék, hogy „az éjszaka sötétjébe burkolózná” (νυκτός τε μέλαν κνέφας ἀμφιβάλῃσιν) menjen (ἐλθέμεν) a szentélyhez, ahol az egyezés szerint Médeia fogja várni a sorsa felett ítélkező helyi király döntését. *Thelgemen* és *elthemen*, a párhuzamosan, sor elején elhelyezett, a végrehajtásra vonatkozó utasításokat keretező, egyformán archaikus végződésű két *infinitivus* ritmikussága a varázsigéket, ráolvasásokat idézi.¹⁵ A kolchisi királyfinak olyan előírásokat kell követnie, mint Iasónnak a III. énekben, amikor a nagy próbatétel és a Médeiától kapott varázsszer használata előtt Hekaténak kell áldozatot bemutatnia: egyedül, sötét éjjel kell végrehajtania a feladatot.¹⁶ Áldozat készül ezúttal is, de míg nőstény birka helyett Apsyrtos maga lesz, akit az oltárnál ledöfnék, addig az Argonauták vezetőjének megmenekülést hoz a szertartás.¹⁷ Ésszerű magyarázatot is tartalmaz az eddig kissé homályos, bűbajos beszéd. Azt üzeni a lány, hogy cselt eszelt ki, amivel az aranygyapjút is visszaszerezhetik, és ő maga is hazatérhet apja palotájába, hiszen, akárcsak a gyapjút, őt is elrabolták. Halmozza a rokon jelentésű szavakat, *hazatérőként* szeretne visszamenni újra Aiétés házába: ὑπότροπος αὐτίς ὀπίσσω (IV. 439). Az ismétlések ezúttal is mágikus hangulatot kölcsönöznek a szövegnek, miközben az indoklás észérvekkel is meggyőzi Aiétés fiát.

Arra az esetre, ha az Iasón jóindulatát jelző káprázatos ajándékok, az Argonauták elleni cselvetés ígérete és a megmentésre szoruló¹⁸ testvér segítségkérése nem lenne elegendő ahhoz, hogy törbe csalja Apsyrtost, Médeia varázsszereket is alkalmaz (IV. 442–443). A levegőbe és fuvallatokba szórt *pharmakonok* olyan erős hatással bírnak, hogy még a messze, a hegyekben élő vadállatot is odavonzanak (IV. 443–444). A kifejezés, amelyet a szerek megnevezésére használ a költő, *thelktéria pharmaka*, összesen háromszor fordul elő az eposzban, az első két alkalommal a ταύρων *genitivusszal* (a „bikák” jelentésű szó birtokos esetével) együtt. A III. ének 738. és 766. sorában arra a varázsszerre vonatkozik, amely véd a bikák ellen és amelynek segítségével Iasón kiállhatja Aiétés emberfeletti próbáját, megküzdhet a tüzet lehelő, bronz patájú marhákkal (és a földből sarjadó harcosokkal is). A *thelktérios* epikus, költői melléknév a ránk maradt szövegekben „szem, tekintet, pillantás” szavakhoz kapcsolódva „bűvölő, igéző” jelentéssel bír, szavakra, beszédre vonatkoztatva pedig „megnyugtató, enyhítő” jelentéssel. A *pharmaka*, vagyis a varázsszerek jelzőjeként csak az *Argonautikában* (illetve a kapcsolódó *scholionban*) maradt fenn.¹⁹

Az Apsyrtosnak szánt csapda tehát készen áll, Médeia több eszközzel is biztosította, hogy fivére elmenjen a végzetes találkozóra. Azonban az elbeszélés ezen a ponton megakad, a 445–449. sorokban egy Erős-invokáció hangzik el. Imát, avagy

apopompét, a bajok, ártó erők távoltartását célzó rituális szöveget idéz a megszólalás.²⁰ Ez az első abból a két esetből, amikor az eposz egyébként háttérbe vonuló narrátora első személyben ad hangot aggodalmának.²¹ Eróst mint kegyetlen, gyűlöletes *daimónt* szólítja meg, minden emberi baj és fájdalom okozójának nevezi. Azt kéri, maradjon távol tőle, sőt egyenesen rosszakaróihoz küldi: az ő gyerekeikben keltsen olyan *gyűlöletes tébolyt* (στυγερίην... ἄτην), amilyen az Aiétés-lányt kerítette hatalmába. Iasón és Médeia párbeszéde, a szörnyű terv kidolgozása után ez az öt sor mintegy bevezetőként is szolgál a gyilkosság elbeszéléséhez.²² Ezt az előhang-jelleget erősíti a Theognis-utalás, hiszen az elégiaköltő második könyvének *prooimionja* ugyancsak Σχέτλι' Ἔρωσ („könyörtelen Erós”) felütéssel kezdődik, majd szintén az istenség bűneit sorolja. Olyan mitikus történeteket idéz fel, amelyekben a szerelem okozott szerencsétlenséget (1231–1234): Trója bukását (Paris és Helené szerelme) és Théseus halálát (az Alvilágban ragadt, miután elkísérte oda barátját, a Persephonéért epekedő Peirithoost). A szöveg párhuzamba állítható több más költeménnyel is, például struktúrájában Aratos *Phainomena* című művének egy részletével (I. 15), amely éppen ellentétes érzelmeket, csodálatot és hálát fejez ki az ugyanígy felépített jelzős szerkezetekkel.²³ A részlet ugyanakkor a tragédiák kardalaival is párhuzamba állítható. A ránk maradt drámák közül Sophoklész *Antigonéjában* (781–800) és Euripidész *Hippolytos* című művében (525–564) énekel a kórus Erós mindent leigázó, pusztító erejéről. Nem csak előzményei vannak ezeknek az apollóniosi soroknak, de gazdag utóéletük is. Jó példa erre Vergilius *Aeneise* (IV. 412) és Catullus 64. *carmenje* (94–98).²⁴

A 450–451. sor témamegjelölésével visszatérünk az eposz cselekményéhez. Az itt megszólaló hang egészen más, mint az Eróst szenvedélyesen megszólító hang, a narrátor visszatalálva saját szerepéhez, tárgyilagosan jelenti be, hogy most már elkerülhetetlenül a gyilkosság elbeszélése következik. Kijelöli a határait, és mintegy címet ad az epizódnak („Apsyrtos”) azzal, hogy Apsyrtos nevével a 451. sor első (Ἀψυρτον) és a 481. utolsó szava (Ἀψυρτεῦσιν) keretbe foglalja az eseményeket.²⁵

Azon a ponton vesszük fel a történet fonalát, amikor Médeiát Artemis templomában „letétbe helyezik”, hogy mindkét csapattól külön várja a döntést további sorsáról. Kolchisiak és Argonauták egymástól elkülönülve (διάνδιχα... κρινθέντες) kötötték ki a szigeten, Iasón pedig elrejtőzik, hogy itt várja Apsyrtost és utána érkező társait. Hatásos volt Médeia mesterkedése, fivére „rettenetes ígéretekkel törbe csalva” (αἰνοτάτησιν ὑποσχέσεισι δολωθεῖς) belesétál a kelepcebé. *Sötét éjszaka* kel át a tengeren hajójával, és *egyedül* lép a szigetre – épp úgy, ahogy testvére megüzente neki a követekkel (vö. IV. 437).²⁶ Beszélnek egymással, puhatolozik a férfi, de szavaik az olvasók előtt rejtve maradnak. Azt, hogy nővére Argonauták ellen kieszelt tervét igyekszik kideríteni, amelyről a követekkel küldött üzenet szólt, csak később, a narrátortól tudjuk meg. A feszültséget a végletekig növeli a mondat közepébe szúrt, a végzetes naivitást hangsúlyozó hasonlat: ἀταλὸς πάς οἷα χαράδρης / χαιμερίης ἦν οὐδὲ δι' αἰζήροι περὶ ὤσιν – „ahogy fiatal gyerek a viharos patakon, amelyen erejük teljében lévő férfiak sem kelnek át”, úgy kísérti sorsát Apsyrtos azzal, hogy szót vált nővérel. A hasonlat párhuzamba állítható az *Ilias* soraival. A XXI. énekében, amikor a Skamandros folyó megelégeli Achilleus öldöklését, és ellene fordul, a hős kétségbe-

esésében Zeust szólítja meg, és elpanaszolja, mennyire méltatlan, ha nem harcban veszti életét, hanem a víz győzi le, mint egy kondás kisfiút, aki „égszakadás idején patakon szalad át, s az előnti” (ὡς παῖδα συφορβόν, / ὄν ῥά τ' ἔναυλος ἀποέρση χειμῶνι περῶντα, 282–283). Bár a két szituáció nagyon különböző, és emiatt a két hasonlat is jelentős eltéréseket mutat, a Homéros-allúzió felerősítheti az *Argonautika*-beli események dicstelenségét: ha méltatlan egy hóshöz, hogy folyó áldozatává váljon, nem méltatlan-e a védekezés legkisebb esélye nélkül meghalni? Apsyrtos éppen azt szenved el, amitől Achilleus retteg: katona, sőt hadvezér létére nem a harcmezőn esik el, hanem dicstelen körülmények között hal meg. Emellett az, hogy gyenge kisgyerekhez hasonlítja az elbeszélés a kolchisi királyfit, felidézi a mitikus történet másik változatát is.²⁷ Az ilyen jellegű utalások, a párhuzamos mítoszvariánsok felidézése jellemző a hellénisztikus költészetre,²⁸ Apollónios eposzában is számos példa található.²⁹

A testvérek megbeszélik a tervet, megegyeznek minden részletben (τὰ ἕκαστα συνήνεον ἀλλήλοισιν IV. 463), ezután mintegy kimerevített képekben vagyunk tanúi az eseményeknek. Iasón előugrik rejtekhelyéről, felemelve tartja csupaszkardját, Médeia pedig szeme elé rántja köpenyét, hogy ne is lássa fivére kiontott véré. Iasón lesújt Apsyrtosra, ahogy áldozatot bemutató pap³⁰ az erős szarvú bikára. A helyszín szentsége és a gyilkosság szentségtelensége közti ellentétet hangsúlyozza, hogy ezen a ponton is kiemeli az elbeszélő: a szentély közelében tette mindezt az Argonauták vezetője, amelyet a brygök³¹ emeltek Artemis tiszteletére. Egy nagyon hasonló hely, Hekaté temploma kapcsán maga Iasón mondja el a III. énekben (981), hogy szent földön tilos bünt elkövetni (οὐ θέμις ἔστ' ἀτιτέσθαι). Hogy ez éppen Iasón szájából hangzott el korábban, tovább súlyosbítja vétküket, és még jobban kiélezi a helyzetet. Az ütéstől Apsyrtos térdre esik, ami ismét egy áldozati állat képét idézi.³² Miközben kileheli lelkét, két kezével felfogja a sebéből kiszökő vért, és a gyilkosságot magától elhárítani igyekvő lány vakítóan fehér fátylát és köpenyét pirosra festi vele.³³ Médeia ténylegesen és szimbolikusan is beszenyeneződik a gyilkossággal. Hiába takarta el arcát a lány, csak a látványt tudta elkerülni, de a könyörtelen Erinys, a rokongyilkosságot megbosszuló istennő élesen látta a borzalmas tetet (IV. 475–476). Bár nem az istennő vesz elégtételt Apsyrtos megöléséért, hanem Zeus haragja bünteti majd az Argonautákat,³⁴ az itt megjelenő kép, az Erinys említése előrevetíti, hogy a bűnnek következménye lesz.

A szörnyűségek azonban nem érnek véget Apsyrtos halálával, a 477–479. sorokban Iasón véres szertartást végez:

ἦρωσ δ' Αἰσονίδης ἐξάργματα τάμνε θανόντος
τρὶς δ' ἀπέλειξε φόνου, τρὶς δ' ἐξ ἄγος ἔπτυσ' ὀδόντων,
ἦ θέμις αὐθέντησι δολοκτασίας ἰλάεσθαι.³⁵

Darabokat vágott ki a holttestből, majd háromszor lenyalta a vért, és háromszor „köpte ki bűnét, ahogy szokás rokon által, áruállással elkövetett gyilkosságért vezekelni”. Nem egyértelmű, hogy a *themis*, vagyis „isteni törvény, szokás” megnevezés mindhárom cselekedetre vonatkozik-e, vagy csupán a 478. sorban szereplőkre. A ránk maradt források nem ismernek olyan gyakorlatot, amely mindegyik elemet tartalmazza, a felsoroltak közül a kőpés jelenik meg bajelhárító cselekvésként

a hagyományban,³⁶ a lenyalást pedig mágikus szertartások részeként említik a ránk maradt papiruszok.³⁷ A három gyakori szám a kultusz világában is, és a *tris... tris* ismétlése is arra utalhat, hogy Iasón rituális előírásokat követ.³⁸ Az ókori kommentár a legelső lépést, a darabolást, a *maschalismos*-nak nevezett, irodalmi szövegekből³⁹ ismert szokással azonosítja.⁴⁰ Ennek során a gyilkos levágta az áldozat ujjait, füleit, orrát, majd láncba fűzve a halott nyakába vagy vállára⁴¹ akasztotta, ezzel egyrészt a meggyilkolt bosszúját kívánta elkerülni, másrészt felajánlotta a holtat az alvilági isteneknek. A rítus értelmezése kései és bizonytalan, de illeszkedik a másik két, Iasón által végzett *apotropaikus* cselekvéshez, illetve az ehhez fűzött magyarázathoz („mint a kitervelt bünt enyhíteni szokta a gyilkos”; IV. 479, Tordai Éva fordítása). Valószínűleg ennek, illetve a gyerek Apsyrtos feldarabolásáról szóló mítoszvariánsnak köszönhető, hogy a modern értelmezők, fordítók úgy értik, Iasón levágta áldozata végtagjait.⁴² Az *exargmata* szó, amely ebben az esetben a problémát okozza, *hapax legomenon*, a ránk maradt forrásokban csak itt fordul elő. Az *ἐξάρχειν*, „elkezdeni, megkezdeni, belekezdeni valamibe” jelentésű igéből eredeztethető, ahogy az *ἄργματα*, amelynek jelentése „zsengeáldozat”, az *ἀρχεσθαι* („megkezdeni valamit”), az *ἀπάργματα* (szintén „zsengeáldozat”) az *ἀπάρχεσθαι* („az áldozat kezdetén felajánlani, zsengeáldozatot bemutatni”) szóval van összefüggésben. A külföldi gyakorlattal szemben a magyar fordítások az *exargmata* etimológiáját és a rokon képzésű szavak jelentéstartományát követve értelmezik a sort. Szabó István 1877-ben kiadott, *Aranygyapjas vitézek* címet viselő munkájában azt írja, „Ajsonides darabot vágván le a holt teteméből”, Tordai Éva 2018-ban megjelent fordítása pedig így hangzik: „hős Ajszonidész cafatot vágott ki belőle”. Párhuzamos szöveghelyek híján nem lehet minden kétséget kizáróan eldönteni, mit is jelent az *exargmata*, a jelenet rituális jellege és véres mivolta azonban így is egyértelmű.⁴³

Végül Iasón elássa a testet, ami lehetőséget ad a költőnek, hogy egy eredetmagyarázó történettel a saját jelenéhez kapcsolja az elbeszélést: az Apsyrtides vagy Apsyrtisek néven ismert szigetszort eszerint arról kapta nevét, hogy Apsyrtos maradványait ott őrzi a föld, az ott élő emberek pedig az „apsyrtosi nép”. A gyilkosság után Médeia jelt ad az addig rejtőzködő Argonautáknak, akik rárontanak Apsyrtos embereire, és lemészárolják őket.

A merényletet követő rövid, mindössze tíz soros harci jelenettel (IV. 482–491) tér vissza a cselekmény a hősi eposz világába⁴⁴ az Apsyrtos-gyilkosság elbeszélése után, amelyet a tragédiák hangulata hat át. Maga a tett a legkevésbé sem hősies, az orvul elkövetett emberölés, a gondosan felállított kelepce, a testvéri árulás témájához jobban illene a drámai, mint az epikus feldolgozás. Forma és tartalom között húzódo feszültséget erősíti az ironia, amikor Apollónios gyilkost és áldozatát is *hērōs*-nak nevezi: Apsyrtost abban a pillanatban, amikor Iasón ledöfi, Aisonidést pedig akkor, amikor bajelhárító céllal megcsonkítja a holttestet.

Az epizódot tartalma mellett számos vonása rokonítja a tragédiákkal. A gyilkosságot közvetlenül megelőző Erős-invokáció a kardalokat idézi, a jelenet helyszíne, az Artemis-szentély előtti tér megjeleníthető lenne színpadon is, mindössze három szereplő van jelen, a gyilkosság elbeszélése pedig olyan tömör, akár egy szemtanú vagy egy hírnök beszámolója. Ul-

rich von Wilamowitz-Moellendorf *Hellenistische Dichtung*⁴⁵ című nagyinú munkájában arra a következtetésre jut (miután megállapította, hogy a ránk maradt korábbi és kortárs szövegek csekély száma miatt értelmetlen a forrást kutatni), hogy az *Argonautika*-beli jelenet mintája – ahogy a bevezetőben is említettem – Sophoklés egy mára elveszett, szinte csak címéből ismert tragédiája, a *Skythai* lehetett. Ezt a gondolatot fűzi tovább Franz Stoessl, aki végül az eposz alapján rekonstruálni igyekszik a dráma cselekményét.⁴⁶ Az *Argonautikához* írt *scholion* őrizte meg ebből a tragédiából a leghosszabb, nem egészen négysoros töredéket:

οὐ γὰρ ἐκ μιᾶς
κοίτης ἔβλαστον, ἀλλ' ὁ μὲν (Apsyrtus) Νηρηϊδὸς
†τέκνον ἄρτι βλάστεσκε†, τὴν δ' (Medeam)
Εἰδυῖα πρὶν ποτ' Ὀκεανοῦ τίκτει κόρη

Mert nem egy nászból sarjadtak, hanem <Apsyrtos> egy Néréistől született nemrég, <Médiát> pedig korábban Eidyia szülte, Ókeanos lánya.

(Soph. fr. 546 Radt = Schol. ad Ap. Rhod. Arg. IV. 223)

Mivel nagyon kevés töredék kapcsolható a *Skythaihoz*,⁴⁷ sem a tragédia cselekményéről, sem az eposzsal való kapcsolatáról nem lehet világos képet alkotni. Ha az ókori kommentár által idézett sorokban valóban szerepelt az „éppen most, az imént” jelentésű ἄρτι, illetve az „előbb, korábban” jelentésű πρὶν szócska, vagy, ha a *scholiastés* a tartalom nyomán emlékezett ilyen formában a részletre, akkor Sophoklés feltételezhetően úgy mesélte, Apsyrtos fiatalabb Médeianál, kislgyerek vagy akár csecsemő. Így olyan alapvető különbség lehet az apollónios elbeszélés és a dráma között, amely aláássa azt az elképzelést, hogy az eposzköltő újraírta volna a *Skythai*-ban meglevenített történetet.

Az *Argonautikát* sokáig egyszerű Homéros-utánzatnak tartották,⁴⁸ valószínűleg ennek köszönhető, hogy az Apsyrtos megölését elbeszélő részletnek is konkrét előképet feltételeztek a kutatók. A ránk maradt tragédiákkal összevetve azonban felmerül, hogy talán nem is érdemes egyetlen mintaszöveget keresni az epizód mögött. Ahogy a III. énekben megjelenő szerelmes Médeia alakja és gyötrődése párhuzamba állítható tragikus hősnőkkel,⁴⁹ éppúgy az Apsyrtos-gyilkosság elbeszélése is motivikus kapcsolatot mutat drámai szövegekkel.

Az egyik jellegzetes elem az embert eltakaró, beborító szövet, köpeny, lepel vagy fátyol. Láttuk, az *Argonautikában* a cselnek is fontos eleme a *peplos* (πέπλον δόσαν ἱερὸν IV. 423), amelyet a gazdag vendégajándékok között ajánl fel Iasón. Apsyrtosnak sötétségbe kell *burkolóznia* (νοκτὸς τε μέλαν κνέφας ἀμφιβάλῃσιν IV.437), amikor Artemis templomába megy, a gyilkosság során Médeia fátylával, finom vászon ruhájával takarja el szemét (καλυψαμένη θόνησιν IV. 466),⁵⁰ majd haldokló fivére utolsó cselekedete, hogy vérével vörösre festi a lány fehér fátylát és köpenyét (καλύπτῃν / ἀργυρέην καὶ πέπλον IV. 473–474), és ezzel őt magát is beszennyezi. Aischylos *Agamemnónjában* Klytaimnéstra elmeséli, úgy ölte meg férjét, hogy „köré vetette véghetetlen leplét”⁵¹ (1382–1383:

ἄπειρον ἀμφιβληστρον... περιστιγίζω). A „lepel” szó eredetileg, az *amphibléstron* egyszerre jelent „ruhát, inget, vadász- és halászhálót”, vagyis olyasmit, ami betakarja, beburkolja viselőjét, vagy azt, akire/amire rádobják. Éppúgy, ahogy a szentélybe és ezzel végzetébe tartó Apsyrtos „magára veszi” a sötétséget: ráadásul az *amphiballein* ige, amely ezt fejezi ki, valamint az *amphibléstron* főnév etimológiai kapcsolatban állnak. Fontos szerephez jut a köpeny Euripidésnél is. Orestés az *Élektrában* úgy hajtja végre az anyagyilkosságot, hogy látni nem bírja, ezért *szeme elé veti köpenyét*⁵² (1221: ἐγὼ μὲν ἐπιβαλὼν φάρη κόραις ἐμαῖς) – akárcsak Médeia, miközben Iasón végez fivérével –, majd elszörnyedve tettüktől a testvérek *leplekkel* (1227: πέπλοις) takarják Klytaimnéstra maradványait. Ugyan nem a rokongyilkosság része, de az euripidészi *Médeia* címszereplője ugyancsak köpenyvel csalja tőrbe, és öli meg Kreón lányát, akit Iasón épp feleségül készül venni: *habkönnnyű peplost*⁵³ küld az ifjú menyasszonynak, amely a benne rejlő szörnyű mérgek köszönhetően végez mindenkivel, aki csak hozzáér (784–789).

Közös motívum, hogy a tragédiákban és az *Argonautikában* is az emberektől távol, elzárt térben történik az emberölés: szentélyben (Apsyrtos), palotában (Agamemnón), kunyhóban (Klytaimnéstra). Az említett költeményekben egyaránt megjelenik a cselvetés is. Apsyrtost, mint láttuk, különféle módszerekkel csalják kelepcébe, ajándékokkal, bűbájjal és hamis ígérettel. Agamemnón belesétál hűnek hitt hitvese csapdájába, Klytaimnéstrának pedig azt hazudják, Élektra (valójában nem létező) gyerekének születése alkalmából kell áldozatot bemutatni.

Aischylos tragédiájával és Agamemnón alakjával még egy párhuzam fedezhető fel. A dráma egy pontján a jóstudományú trójai rabnő, Cassandra *bikaként* hivatkozik a vesztébe tartó királyra, miközben előrevetíti a gyilkosságot, sőt a hálót, amelybe beleakad az állat szarva, és nem tud menekülni (1125–1129).⁵⁴ Iasón pedig úgy öli meg Apsyrtost, ahogy mészáros, sőt áldozatot bemutató pap⁵⁵ az erősszarvú, nagy bikát (IV. 468–469: τὸν δ' ὄγε, βουτύπος ὥστε μέγαν κερααλκέα ταῦρον, / πλῆξεν). Ahogy a hatalmas, vad, veszélyes lényt, a nagy erejű szarvasmarhát,⁵⁶ a seregét vezető harcost is csak úgy lehet legyőzni, ha védekezésre képtelenné teszik és lesből támadnak rá.

A görög mitológia nagy szörnyűségei között szinte eltörpül Aitéés fiának tragikus sorsa. Az Apsyrtos-gyilkosság elbeszélése még az *Argonautikában* is viszonylag rövid részlet, jelentősége mégis jóval nagyobb. Ez a tett váltja ki Zeus haragját, ami miatt az Argonauták csak Odysseus tengeri kalandjait megismételve, a Szirének, Skylla, Kharybdis és a Bolygó sziklák veszélyei között, a phaiákok szigetét is meglátogatva térhetnek majd haza. Az Artemisnek szentelt szigeten játszódó véres események súlyát mutatja a gazdag intertextuális kapcsolatrendszer és a már-már műfaji határokat feszegető tragikus hangnem. A történetről nem maradt fenn Apollónios eposzánál korábbi szöveges, sem képi elbeszélés, így csak sejtethetjük, hogy létezett a mítosznak drámai feldolgozása is. Az viszont az általunk is ismert, rokongyilkosságot bemutató költeményekkel való összevetésből is egyértelműen látszik, hogy az *Argonautika* szerzője a hagyomány elemeiből építkezve alkotta meg az epikus szövegen belül Apsyrtos tragédiáját.

Jegyzetek

- 1 Apollónios Rhodios *Argonautikájának* III. 242. sorához írt ókori kommentár szerint Diophantos, a Kr. e. 3. századi történetíró is Asterodeiának nevezte Apsyrtos anyját, akárcsak a hellénisztikus eposz, azonban Sophoklés a *scholion*ban meg nem nevezett műve Neaira, míg a *Naupaktia* című, mára elveszett epikus költemény Eurylyté néven ismerte. Sophoklés *Skythai* című, általunk már nem ismert tragédiájának egy töredéke (lásd később) a tengeristen Néreus egyik lányát tartotta szülőjének.
- Aiétés fiát a Kr. e. 5. században alkotó mitográfus, az athéni Pherekýdés Axyrtos néven tartotta számon (Schol. *ad Eur. Med.* 167), Timónax (BNJ 842 fr. 3 = Schol. *ad Ap. Rhod. Arg.* III. 1236), a Kr. e. 1. századra datálható történetíró Phaethónnak nevezte (az *Argonautika* ezt a nevet az Apsyrtos mellett használja, lásd később). Cicero (*de nat. deor.* III. 48) szerint Pacuvius, római tragédiaköltő úgy tudta, Aigialeusnak hívták.
- Képi forrást, amely biztosan Apsyrtost ábrázolja, nem ismertünk.
- 2 Lásd például Wernicke 1895. A szerzteágazó változatokra nem térek ki, csupán a fő különbséget igyekszem bemutatni a legkorábbra datálható, illetve a legjellegzetesebb példák segítségével.
- 3 Vö. Kerényi 1977, 355. Az Eidyia név etimológiailag és jelentésében is azonos az Idyia névalakkal, amely Hésiodos *Theogoniájában* is szerepel (960. sor).
- 4 Összefoglalóan lásd Kerényi 1977, 129–130.
- 5 Bővebben lásd később.
- 6 Az Istros adriai torkolatánál fekvő két sziget. Pontos helyüket az eposz nem határozza meg. Az Istros, vagyis a Duna az egyik ókori elképzelés szerint két ágra szakadt, így nem csak a Fekete-tengerbe torkollott, hanem például – ahogy Apollóniosnál is – az Adriai-tengerbe. Bővebben lásd Thalmann 2011, 171.
- 7 Az elbeszélésnek ez a része meglehetősen homályos, és sok tekintetben emlékezett a phaiák-epizódra (IV. 982–1222), amelyben Alkinoos király feladata lesz ugyanez. Szintén erre rímek, hogy a terv szerint Médeiát Artemis templomába viszik, mintegy letétbe helyezik, így biztosítva épségét és ártatlanságát is – Alkinoos döntésében pedig éppen az játssza majd a főszerepet, hogy Médeia és Iasón már megtartották a menyegzőjüket.
- 8 A felhozott vádak az euripidészi Médeia szavait idézik. A tragédiában a cserbenhagyott asszony ugyanezeket kéri számon hűtlen férjén (*Eur. Med.* 475–495).
- 9 Hunter 2004, 61.
- 10 Az Argonauták lémnosi kalandjáról lásd I. 609–914.
- 11 Bár ilyen változatról nem maradt ránk forrás, töredékek alapján feltételezhető, hogy – elsősorban a mítoszokat racionalizálni igyekvő történetíróknál – létezett olyan hagyomány, amely szerint Minós megegyezett Théseusszal, és maga adta hozzá a lányát. Emiatt elképzelhető, hogy ezen a helyen is párhuzamos mítoszvariánszt idéz fel az *Argonautika*. Hunter 1989, *ad* III. 997–1004.
- 12 A két történet fontos különbségét adja, hogy Apsyrtos és Minótauros nem állíthatók párhuzamba: egyikük egy parancsot teljesítő katoná, apja utasításának engedelmeskedő fiú, másikuk egy emberevő, félig bika szörnnyeteg. Érdekes párhuzam azonban a két alak között, hogy Pasiphaé bikafejű fiát *Asterios*, Apsyrtost pedig *Phaethón* néven is számontartja a hagyomány, tehát valamiképpen mindketten kötődnek az égi szférához (amellett, hogy genealógiájuk szerint mindketten Hélios unokái).
- 13 Csak akkor hihető, hogy Médeia titkos találkozóra hívja fivérét, ha nem Argonauták adják át az üzenetet. Bár ezt sem említi az eposz, feltételezhető, hogy kolchisi nyelven beszélt velük a lány. Vö. Fränkel 1968, 491–492.
- 14 A szóhasználat is azt mutatja, Médeia üzenete varázserőt hordoz. Nem a „meggyőzni” (*peithēin*) ígét, hanem az „elvarázsol, megigéz” jelentésű *thelgeim* használja. Hunter 2015, *ad* 435–438.
- 15 Vö. például Sapphó Aphrodité-himnuszának hasonló vonásairól Horváth 2013.
- 16 Apsyrtosnak: IV. 437 νυκτός τε μέλαν κνέφας ἀμφιβάλῃσιν („az éjszaka sötétje borítsa be”). Azt, hogy egyedül kell érkeznie, már az előzőleg vázolt tervben elmondta Médeia: IV. 418 οἰόθεν οἶον („egyedül”). Iasón ezt az utasítást kapta: μέσσην νύκτα διαμμοιρηδὰ... οἷος ἄνευθ’ ἄλλων ἐνὶ φάρεσι κτανέοισιν („az éj közepéig... mások nélkül, félrevonulva, sötét körönyegben”; III. 1029–1031, Tordai Éva fordítása).
- 17 A két jelenet között alapvető különbségük ellenére számos tekintetben párhuzamot lehet vonni. A már említett körülmények, (éjszaka, egyedül, a társaktól távol, sötét köpeny) mellett mindkét esetben egy istennő, Hekaté, illetve Artemis „jelenlétében”, áldozat bemutatására alkalmas helyen (*bothros*, illetve szentély) megy végbe a cselekmény. Az észlelés kifejezett tiltása a III. énekben (Iasónnak tilos visszafordulni, amikor az istennő megjelenik az áldozatbemutatás után), és az azt elkerülni igyekvő a IV. könyvben (Médeia köpenye mögé rejti szemét, hogy ne lássa fivére halálát) ugyancsak hasonló elem a két jelenetben. A „Hypsipylé köpenye” motívum szintén összekapcsolja a két epizódot. A III. énekben tanúi vagyunk annak is, hogy Iasón, miután részletes útmutatást kapott Médeiától, úgy mutatja be éjszakai szertartását, hogy fekete köpenyt ölt magára, mégpedig azt, amelyet Hypsipylétől kapott: τὸ ρά οἱ πάρος ἐγγυάλιξεν / Λημνιάς Ὑψιπύλη ἄδινῃς μνημῆιον εὐνῆς (III. 1205–1206: „ezt az ajándékot még lémnoszi Hüpszipülétől / kapta azért, hogy többszöri nászukat el ne felejtse”; Tordai Éva fordítása). Nem ugyanarról a kelméről van szó, amelyet a IV. énekben a vendégajándékok közül kiemel az elbeszélő, és amely az Ariadné-mítoszhoz is kötődik (ezt jelzi az is, hogy előbbit *pharos*nak, míg utóbbit *peplos*nak nevezi), viszont mindkettő azonos módon, a lémnosi királynőtől került az Argonauták vezetőjéhez.
- 18 Ebben a szerepében Médeia ismét Ariadnéval állítható párhuzamba, mintegy „második Ariadnéként” jelenik meg: az apja házából idegen hős hajóján távozó fiatal lány, akit aztán egy szigeten magára hagy a férfi, aki elcsábította. A Naxos vagy Dia szigetén játszódó események felidézése a Minós-lányt megmentő Dionysos szerepét ígéri Apsyrtosnak: ő mentheti ki szorult helyzetéből „elrabolt” testvérét, és ezért ő is elnyeri jutalmát – ha nem is nászt, de apjuk elismerését. Az ajándék története a hasonlóságon alapuló mágiát idézi. – Fränkel 1968, 490–491.
- 19 A Liddell-Scott-Jones-féle *Greek-English Lexicon* (1996) nem is említi a *thelktērios* melléknév esetében kapcsolatot a *pharmakon* szóval, a Györkösy Alajos, Kapitánffy István, Tegye Imre készítette *Ógörög–magyar nagyszótár* (1993²) szintén nem emeli ki ezt a variációt, sem a *The Brill Dictionary of Ancient Greek* (2018). A James Diggle főszerkesztésével készült szótár (*The Cambridge Greek-English Lexicon*. 2021) viszont már az első helyen hivatkozik rá.
- 20 Hunter 2015, *ad* 445–9. Vö. Fränkel 1968, *ad loc.*
- 21 A másik hasonló eset a IV. ének végén (1673–1677), a Talós-epizódban található. Ott Zeust szólítja meg a döbrent-borzadó narrátor, amikor Médeia távolról, az Argó fedélzetéről ígéri meg (tulajdonképpen szemmel veri) a bronz óriást, aki megtántorodva testének egyetlen sebezhető pontján, a bokáján sebesül meg.
- 22 Terjedelme is ezt sugallja: a III. és a IV. ének elején álló Erató- és Múza-invokációk szintén ötsorosak, az I. éneket nyitó Apollón-fohász pedig négy.
- 23 Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ’ ἀνθρώποισιν ὄνειρα – „Üdvöz légy, atya (sc. Zeus), nagy csoda, nagy nyereség az emberek számára.” Lásd Hunter 2015, *ad* 445.
- 24 Hunter 2015, *ad loc.*; Vian 1981, *ad* 449.

- 25 Hunter 2015, *ad* 450–451. Kommentárjában Richard Hunter a Hylas-epizód hasonló kijelölésével állítja párhuzamba a részletet, azonban az I. 1207-es és 1354-es sorokban Hylas neve kevésbé hangsúlyos helyeken szerepel, (ráadásul ez utóbbi nem zárja le a jelenetet, az egészen az 1357. sorig tart), így nem rajzol olyan egyértelmű keretet az elbeszélésnek, mint az Apsyrtos-gyilkosság esetében.
- 26 Az időhatározó (νύχθ' ὑπο λυγαίην) és a határozószó (οἰόθη) egyaránt sor elején, hangsúlyos pozícióban helyezkedik el. Ez is kiemeli, hogy Apsyrtos betartja Médeia utasításait.
- 27 Lásd fentebb, valamint Pherekydés FGrH 3 fr 32a (= Schol. *ad* Ap. Rh. *Arg.* IV 223). Összefoglalóan: Kerényi 1977, 357.
- 28 Hunter 2015, *ad* 460–1.
- 29 Például szintén a IV. énekben (790–809) Héra mondja el Thetisnek Thetis „életrajzát”. A különféle mítoszvariánsok különböző okokat jelölnek meg, miért kellett a tengeristennőnek halandó férfinak feleségül menni. A fő változatok szerint (1) visszautasította Zeus közeledését, és ez volt a büntetése; (2) egy jóslat szerint Thetis fia felül fogja múlni apját, így egy isteni gyermek veszélyeztethette volna az olimposiak hatalmát; (3) Péleus erőszakkal megfogta és legyőzte az átváltozásokkal menekülni próbáló istennőt, így nemzette vele Achilleust. Az első két variánst az *Argonautika* egymás mellé helyezi, összeilleszti, a harmadikra, Thetis alakváltásaira azonban utalást sem tesz. A különböző mítoszváltozatok összefűzése figyelhető meg a Szirének esetében is (IV. 885–919), erről lásd Horváth 2015.
- 30 Hunter 2015, *ad* 468.
- 31 A brygöket vagy brygosokat Hérodotos (VI. 45) thrák, Strabón (VII. 7, 8) illyr népcsoportnak nevezi.
- 32 Hunter 2015, *ad* 471.
- 33 Más értelmezés szerint a haldokló Apsyrtos csak próbálja elkapni nővére ruháját. Bővebben lásd Byre 1996, 14, 36. jegyzet.
- 34 IV. 557–561.
- 35 „Majd hős Aiszoniész cafatot vágott ki belőle, / és háromszor nyalta le vérét, köpte ki bűnét, / mint a kitervelt bünt enyhíteni szokta a gyilkos.” Tordai Éva fordítása.
- 36 Mooney 1912, *ad* 478.
- 37 Lásd például Ritner 1993, 99–102.
- 38 Hunter 2015, *ad* 478.
- 39 Például Aisch. *Cho.* 439–440, *Soph. El.* 445
- 40 Schol. *ad* Ap. *Rhod. Arg.* IV 477–479. A G jelű kéziratban (Codex Guelferbytanus) szereplő *μασχαλίσματα* széljegyzet ugyancsak ezzel kapcsolja össze. Mooney 1912, 330, *ad* 477.
- 41 Hagyományosan a *maschalé* (μασχάλη) „hónalj” jelentésű szóból eredeztetik a ritus nevét.
- 42 A teljesség igénye nélkül: Seaton 1912, 327: „cut off the extremities of the dead man”; Livrea 1973, 503: „tagliò le estremità del morto”; Delage-Vian 1981, 91: „coupa comme prémices les extrémités du mort”; Hunter 1993, 110: „cut off the dead man's extremities”; Green 2007, 163: „lopped the corpse's hands and feet”; Race 2009, 367: „cut off the extremities of the dead man”;
- Dräger 2010, 325: „schnitt als Erstes die Gliedmaßen des Toten ab”. Elemzésében erre az értelmezésre épít Ceulemans (2007) is.
- 43 A szertartás ráadásul nem éri el célját, hiszen a büntetést nem kerülik el, és megtisztításért majd Aia szigetére, Kirkéhez kell menniük (IV. 659–752).
- 44 Az *Argonautikában* kevés, mindössze öt csatajelenet van, ebből kettő (a Földszülöttekkel vívott harc és Iasón próbája során a sárkányfogakból születő harcosokkal való küzdelem) meglehetősen furcsa. Az Apsyrtos megölése után zajló küzdelem számos tekintetben a doliónok ellen vívott, Kyzikos király halálával végződő ütközettel rokonítható: éjszaka, észrevétlenül, egyetlen szó nélkül megy végbe az öldöklés. A kolchisiakkal való összecsapás néhány soros elbeszélésében három hasonlat is van: „mint galambra a héja”, „amiképp vad oroszlán / roppant nyáját kerget szét aklukba ugorva”, „pusztítva, akár tűz”. Senki sincs megnevezve, egyetlen harcosnak sem származik hírneve, a hősi epikában olyan fontos *kleosa* ebből az ütközetből. (Hunter 2004, 42.)
- 45 Wilamowitz-Moellendorf 1924, 194–197.
- 46 Stoessl 1941.
- 47 A Stefan Radt-féle *Tragicorum Graecorum Fragmenta* II., Sophoklés-kötetében (1999) hét töredék szerepel (546–552), August Nauck kiadásában (1889²) hat (503–508; Nauck 504-es szám alatt összevonja a Tanais folyóval kapcsolatos két fragmentumot, amelyeket Radt külön számoz). Ezek (közel) fele mindössze egy szó: Hésychios lexikonja hivatkozott Sophoklés művére három esetben.
- 48 Az eposz kutatás- és értelmezéstörténetéről lásd például Glei 2011 és Ferenczi 2018.
- 49 Részletesen lásd Solymosi 2016.
- 50 Az *Ilias*ban épp így, „hőszinü lepleiben” (ford. Devecseri Gábor) lép ki a városfalra Helené: ἀργεννήσι καλυψαμένη ὀθόνησιν (III. 141).
- 51 Devecseri Gábor fordítása nyomán.
- 52 Devecseri Gábor fordítása nyomán.
- 53 Kerényi Grácia fordítása.
- 54 A ledöfött bika képe az *Odysszeia* elbeszélését is felidézi, amely szerint Agamemnónt ökörként sújtotta le Aigisthos (IV. 534–535, XI. 409–411).
- 55 Hunter 2015, *ad* 468.
- 56 Az *Argonautikában* ezen kívül még egy bika-hasonlat szerepel. Az I. ének végén az ifjú társát, Hylast őrjöngve kereső Héraklészről írja az eposz (I. 1265–1272): „Mint amiképp bika ugrik meg, ha bögöly belecsípett, / és otthagyja a lápot, a rétet, s már a gulyással / nem gondol, sem a csordával, megy néha rohanvást, / néha megállva, a tömzsi nyakát közben felemelve / fel-felbődül, a csípés annyira marja a testét, / – ő is ilyen dühösen rohan el most, szedve a lábát / egy darabig folyton, majd félbeszakítva futását / nagy hangján ordítani kezdett, messzire hangzott.” (Tordai Éva fordítása.) A megvadult, csípéstől felajzott állat képe szöges ellentétben áll a végzetébe tudatlanul, de önként sétáló áldozati bikáétól – éppannyira, amennyire a dicső, halála után istenné váló Héraklész különbözik az elárult, csapdába csalt Apsyrtostól.

Bibliográfia

- Byre, C. S. 1996. „The Killing of Apsyrtus in Apollonius Rhodius' *Argonautica*”: *Phoenix* 50/1, 3–16.
- Ceulemans, R. 2007. „Ritual Mutilation in Apollonius Rhodius' *Argonautica*. A Contextual Analysis of IV, 477–479 in Search of the Motive of the *μασχαλισμός*”: *Kernos* 20, 97–112.
- Dräger, P. 2010. *Apollonios von Rhodos: Die Fahrt der Argonauten*. Stuttgart.
- Ferenczi A. 2018. „Egy rejtőzködő remekmű: Apollónios Rhodios *Argonautikája*”: Tordai 2018, 7–16.
- Fränkel, H. 1968. *Noten zu den Argonautika des Apollonios*. München.
- Glei, R. F. 2011. „Outlines of Apollonian Scholarship 1955–1999”: T. D. Papanghelis – A. Rengakos (szerk.): *Brill's Companion to Apollonius Rhodius: Second, Revised Edition*. Leiden–Boston, 1–28.
- Green, P. 2007. *The Argonautika by Apollonios Rhodios*. Berkeley – Los Angeles – London.
- Horváth J. 2013. „Költészet, ima és mágia Sapphó Aphrodité-himnuszában”: Nagy Á. M. (szerk.): *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterráneumban*. II. Budapest, 467–476.

- Horváth J. 2015. „A szirének »életrajza «. Apollónios Rhodios: *Argonautika* IV. 891–919”: Horváth J. (szerk.): *Tengeristennő az Olymposon. Mítoszok szóban és képen*. Budapest, 178–187.
- Hunter, R. L. 1989. *Apollonius of Rhodes: Argonautica. Book III*. Cambridge.
- Hunter, R. L. 1993. *Apollonius of Rhodes: Jason and the Golden Fleece (The Argonautica)*. Oxford.
- Hunter, R. L. 2004. *The Argonautica of Apollonius. Literary Studies*. Cambridge.
- Hunter, R. L. 2015. *Apollonius of Rhodes: Argonautica. Book IV*. Cambridge.
- Kerényi K. 1977. *Görög mitológia*. Ford. Kerényi Grácia. Budapest (eredetileg: *Die Mythologie der Griechen*. Zürich, 1951–1958).
- Livrea, E. 1973. *Apollonii Rhodii Argonauticon liber quartus*. Firenze.
- Mooney, G. W. 1912. *The Argonautica of Apollonius Rhodius*. Dublin.
- Race, W. H. 2009. *Apollonius Rhodius: Argonautica*. Loeb Classical Library 1. Cambridge.
- Ritner, K. 1993. *The Mechanics of Ancient Egyptian Magical Practice*. Chicago. 99–102.
- Seaton, R. C. 1912. *Apollonius Rhodius: The Argonautica*. London – New York.
- Solymosi B. 2016. „A Médeia-szerelem tragikus vonásai az *Argonautika* harmadik könyvében”: *Antik Tanulmányok* 60/1, 33–57 (DOI: 10.1556/092.2016.60.1.2).
- Stoessl, F. 1941. *Apollonios Rhodios. Interpretationen zur Erzählungskunst und Quellenverwertung*. Bern–Leipzig. 95–126.
- Thalman, W. G. 2011. *Apollonius of Rhodes and the Spaces of Hellenism*. Oxford – New York.
- Tordai É. (ford.) 2018. *Apollóniosz Rhodiosz: Argonautika*. Budapest.
- Vian, F. 1981. *Apollonios de Rhodes: Argonautiques. Chant IV*. Ford. É. Delage – F. Vian. Paris.
- Wernicke, K. 1895. „Apsyrto”: G. Wissowa (szerk.): *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. II.1. Stuttgart. 284–286.
- Wilamowitz-Moellendorf, U. von 1924. *Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos*. II. Berlin. 194–197.